

Det är likheterna inte motsatserna som skapar krig
av Jan Tullberg

Manuskript snarlikt artikel publicerad i

FinansTidningen
Den 12 januari 1996

Det är likheterna inte motsatserna som skapar krig

av Jan Tullberg

”It is a war between the rich and poor, a war between the man and the woman. There is a war between the left and right, a war between the black and white, a war between the odd and the even.” sjunger Leonard Cohen. En variant på samma tema är Marx’ åsikt att all historia är en fråga om klasskamp. Många ser idag stora kulturella skillnader som en explosiv faktor vilken kan leda till framtida krig. Det är nog rättvisande att se kamp mellan motsatser som den dominerande uppfattningen om vad som är den viktigaste drivkraften i konflikter. En central fråga är om den uppfattningen är riktig?

Ett sociobiologiskt perspektiv ger grund för en diametralt motsatt hypotes. Visst finns det kamp mellan rovdjur och bytesdjur. En annan kamp som är väl så intressant är dock rivaliteten mellan olika djur som har samma försörjningskälla. Helt olika djur konkurrerar inte alls med varandra, utan konkurrensen blir hårdast mellan djur som lever i samma nisch, dvs på ett mycket likartat sätt, och här kan en art helt ersätta den andra. De svåraste konkurrenterna för en individ är oftast inte medlemmar av en annan art, utan av den egna arten. Den observationen har också gjorts om människan och få bestrider att människan är människans värsta fiende. Kapitalistisk erfarenhet visar samma sak; den hårdaste konkurrensen råder mellan snarlika företag i samma bransch, andra företag berörs man inte så mycket av.

Mänsklig historia visar rätt entydigt att konflikt mellan likar varit mycket vanligt. I varje historisk epok sker de flesta konflikter mellan mycket likartade grupper som slåss om makten; familjen Lancaster mot York i rosornas krig, eller katoliker mot protestanter, eller franska kungahuset mot det engelska kungahuset. För de inblandade har skillnaderna mellan de stridande alternativen setts som mycket stora, men för eftervärlden tycks skillnaderna små.

Krig har ofta handlat om vilken subgrupp som skall komma till hierarkins topp. En annan vanlig krigsorsak är kraftmätningar mellan olika hierarkier, där den ene helt eller delvis försöker lägga under sig den andres makt och tillgångar. I många sådana krig mellan stater har utgången varit av mindre intresse för folkflertalet utan av betydelse för eliten. Under feodaltiden var de nationella skillnaderna relativt begränsade - antingen lydde man under en rysk fransktalande adelsman eller en svensk fransktalande adelsman.

I och med en mer omfattande nationalism har folkmajoriteten berörts i högre grad av krigens utgång. Etniska konflikter med risk för folkmord eller fördrivning har ökat betydelsen också för dem som inte ingår i eliterna. Det är dock fortfarande inte olikheter mellan kontrahenterna som dominerar bilden utan likheten. Nationalister är ofta överens om alla åtrådda värden - utom vilken nation som förkroppsligar de höga idealen. Tar man exempelvis konflikten i Bosnien så har man en intellektuellt identisk uppfattning i de tre stridande folkgrupperna. Alla tre stöder två motstridiga principer beroende på när principen gynnar dem; både den oupplösliga gemenskapen och rätten att bryta sig loss. Serberna är för en oupplöslig gemenskap med kosovoalbanerna inom

Serbien, men för serbisk separatism i Kroatien och Bosnien; kroaterna för en ouplöslig gemenskap för Krajina-provinsens serber i Kroatien, men för separatism för kroaterna i Bosnien; muslimerna är för en ouplöslig bosnisk gemenskap, men för Bosnisk separatism gentemot Jugoslavien. Var och en slåss för en rätt han förnekar motparten; var och en slåss för det egna nakna egenintresset.

Feminister talar ofta om krig mot kvinnan och varken trosnitiska feminister eller upplageorienterade kvällstidningar har någon svårighet att hitta hjärtnipande exempel på män som utövar våld mot kvinnor. Den största riskgruppen för ond bråd död är dock inte svaga kvinnor, utan unga starka män. De är både de primära brottslingarna och de primära offren. Den reellt dominerande kampen är inte män mot kvinnor, utan den mellan män om kvinnor. Den bild vi presenteras i media, i stort som i smått är kampen mellan motsatser.

Människor slåss sällan för att de har olika hudfärg och helt olika mål. Det är genomgående så att den främste motståndaren till den troende inte är hedningen, utan en troende med en något annorlunda tro. Den historiska erfarenheten visar att det vanligaste är krig mellan grannar med relativt likartade samhällssystem. Parterna slåss för att de konkurrerar om samma mål - exempelvis ett landskap vid gränsen som hör till ett land idag, men tidigare hört till det andra. I denna motsättning baserad på likhet och konkurrens lägger man på en propaganda som särskiljer så mycket som möjligt: Vi slåss för fred, men den lede fienden slåss för kriget. Kampens härolder måste lyfta fram olikheten för att stimulera krigsansträngningarna; båda hyllar dock fred och genomför krig.

Den som driver tesen om stora olikheter hävdar gärna att en mindre dramatisk bedömning bottnar i okunnighet. De oinvigda har inte sett vidden av de konsekvenser som ligger implicit, men fördolt; okunnighet gör att vi ser gårdagens krig som mindre väsentliga än vår egen tids. Den skillnaden kan dock förklaras av ett skevt grodperspektiv på vår nutid, mer än dålig synskärpa på långt håll. Vi vill se en stor betydelse i omfattande krig av samma skäl som många lockas att se en ambitiös konspiration bakom varje politikermord, istället för blott ett vildsint psykfall. En av fasorna med ett kärnvapenkrig är att den enorma förödelsen skulle kunna vara utan något storvulet skäl alls; det är lättare att acceptera en fundamental och rationell konflikt som utlösande faktor än ett trivialt misstag.

De uppdrämatiserade olikheterna har motiverat drastiska lösningar såsom nödvändiga och berättigade. De flesta "rättvisa" krig som i sin samtid sågs som avgörande historiska konflikter har i efterhand visat sig vara relativt betydelselösa. Se på "befrielsekrigen" i Algeriet och Vietnam. För förlorarna var kriget naturligtvis inte något positivt, utan en motgång, men mer märkligt är att segrarna nu med facit av sin seger saknar goda argument som motiverar att kriget var värt alla dödsoffer. Det blev ingen historisk betydelse. Algeriet hade med stor säkerhet blivit oberoende på samma sätt som alla andra afrikanska stater och Sydvietnam hade förmodligen utvecklats som Thailand, Malaysia, Korea och Taiwan; först kapitalism sedan demokrati. Det är en väg som Kina och Vietnam nu också tycks ha slagit in på. Utvecklingen verkar ha drivits av en successiv evolutionär process med en mer blygsam roll för revolutionära maktövertaganden. Socialism är en blodig omväg från kapitalism till kapitalism.

Grundregeln är således konkurrens mellan likar, men ibland föreligger också principiella skillnader som kan få stor effekt. Med detta avses inte skillnaden i symboler, utan skillnader i operativa system som reellt påverkar människors villkor. Vår tid har sett en framväxt av samhällen som i stor utsträckning lyckats hålla fred och skapa goda förhållanden för sina befolkningar. Konkurrensen mellan dessa liberala samhällen har inte lett till krig. Också inom samhällena råder en ovanligt fredlig atmosfär. Motsättningar och konkurrens har inte eliminerats, men löses på ett mer fredligt sätt; vapenfri kamp om väljare och konsument.

Mot den bakgrunden framstår ”motpolsteorin” inom demokratierna som omotiverad, och än värre, som direkt konfliktskapande. Dess sensmoral är ofta att en grupp har ett starkt och gemensamt intresse som står i konflikt med en annan grupp. Därefter lägger man sin sympati bakom en grupp eller snarare den gruppens advokater; en subgrupp som har sin utkomst av att olikheterna uppfattas som stora, viktiga och djupt orättvisa. I den fredliga demokratin blir inte den förlorande gruppens advokater avrättade, utan också de väl kompenserade; konflikten blir permanent.

Vill man förhindra konflikter så bör man inte förstora skillnaderna över alla proportioner, samt därefter tilldela den egna gruppen en moralisk rätt. En bättre modell måste vara att visa hur begränsade vinstmöjligheterna är och hur stora kostnaderna är för gruppkonflikter; att det dessutom är blott några inom gruppen som får huvuddelen av vinstmöjligheterna. Det upplevda gruppintresset är sällan medlemmarnas intressen, utan primärt ledarnas. Det som är slående är återigen inte skillnaden mellan ledarna för olika grupper utan likheten.